

Tapani Kaakkuriniemi

MYYTIT POLITIIKAN LEGITIMOINNIN VÄLINEINÄ

Valtion poliittisen johdon toiminnan motiiviksi ja velvoitteeksi ymmärretään yleisesti vallassa olevan puolueen tai puolueiden näkemysten pukeminen toiminnalliseen muotoon eli lyhyesti poliittisen linjan vetäminen (ks. esim. Sartori 1987 ja Manin 1997 sekä hallituksen ja representaation suhteesta artikkelikokoelma Przeworski ym. 1999). Jos ja kun hallitus julkistaa ohjelmadokumentin, se kirjaa siihen ne tavoitteet, joiden taakse hallituspuolue tai -puolueet ovat asettuneet, usein muiden puolueiden näkökantojen vastaisesti. Oletuksen mukaan hallitus on valmis konfliktiin tavoitteidensa puolesta. Kaikki tämä on itsestään selvää niin kauan kuin hallituksella on jokin määriteltä linja ja niin kauan kuin se uskaltautuu puolustamaan linjaansa.

Julkilausutun poliittisen tavoitteen puolustaminen on vaivatonta, koska tarvittaessa voidaan yksinkertaisesti vedota hallitusohjelman lausumaan. Astetta vaikeampaa on tavoitteen mukaisen toiminnan legitimoiminen silloin, kun sitä joko ei ole kirjattu mihinkään toimintaohjelmaan tai kun sitä ei tiettyjen, salaisten, arvolatauksiltaan arkaluonteisten tai julkisuuden kannalta kiusallisten seikkojen vuoksi pidetä mahdollisena.

Viime aikoina länsimaiden hallitusten suurten linjojen ohjelmaargumentit ovat perustuneet paljolti taloudellisiin argumentteihin, jolloin poliittisen toiminnan mahdollisuus supistuu.¹ Tällaisella ar-

1 Vrt. Mika Ojakankaan tässä kirjassa olevaa esittelyä Carl Schmittin näkemyksestä, että ei voi olla valtiota ilman representaatiota. "Valtio, josta on tullut kone, esimerkiksi pelkkä tulonjakokone, ei ole enää valtio lainkaan" (s. 127).

gumentaatiolla on se etu, että arvonaäkököhdät ja moniselitteiset tai kiusalliset asiat voidaan ohittaa tai pukea talouden kieleen.

Tämä artikkeli käsittelee eurooppalaisen ja osaksi aasialaisen alueellisen – muttei globaalin – suurvallan toimien legitimoitua sotilaallisen, poliittisen ja moraalisen kriisin yhteydessä. Tämä suurvalta on Venäjän federaatio ja kriisitilanteena vuoden 1999 Kosovon sota, Jugoslavian pommitukset tai operaatio *Allied Force* – mitä nimeä halutaankaan käyttää Naton sotaoperaatiosta, joka alkoi 24.3. ja päättyi 13.6.1999 eli kesti 72 päivää.

Legitimaatio

Venäjän toiminta Kosovon sodan aikana oli ristiriitaista. Se oli 1990-luvun alussa hylännyt neuvostoaikaisen, bipolaariseen maailmanjärjestykseen perustuneen oppinsa, jonka mukaisesti Yhdysvallat oli sen päävihollinen. Nyt toista suurvaltaa pidettiin lähes liittolaisena. Hyökkäyksellään Jugoslaviaan Yhdysvallat kuitenkin loukkasi Venäjän jo tsaarivallan ajalta periytyvää oppia pyhistä paikoista – milloin tavoitteena oli ollut Serbian puolustaminen turkkilaisvaltaa vastaan, milloin Serbian käyttäminen välikappaleena Itävalta-Unkaria vastaan, milloin taas päämääräksi oli asetettu Konstantinopolin valtaus. Nyt Venäjän oli yhdistettävä Serbian puolustus ulkoista vihollista vastaan siihen tosiseikkaan, että se oli jo Persian lahden sodasta lähtien toiminut Yhdysvaltojen kanssa samassa koalitiossa. Niinpä Venäjän sotajoukot perustivat ilmatorjunta-asemia Belgradin ulkopuolelle ilmahyökkäysten torjuntaa varten ja sotatapahtumien loppuvaiheessa valtasivat varsin sekavissa oloissa Prištinan lentokentän Kosovossa.

Koska Serbian kansan ja Serbian poliittisen johdon intressien avoin ja aktiivinen puolustaminen ei sopinut kylmän sodan jälkeiseen henkeen kansainvälisissä suhteissa, Venäjän täytyi legitimoida toimintaansa Balkanilla, ja tähän tarkoitukseen sopi hyvin laaja media-

kampanja maan sisällä ja oikeastaan myös IVY-maiden piirissä.² Kuitenkaan Venäjän hallitus ei tullut avoimesti "kaapista ulos", vaan käyttäytyi monimerkityksisesti, niin että yleisvaikutelmaksi jäi suurvallan ailahtelevuus. Venäjän johdossa olivat tuolloin toista kautta presidentin virassa istuva Boris Jeltsin, jonka ote vallasta oli terveydellisistä ja muista syistä herpaantunut vähiin, ja pääministeri Jevgeni Primakov, joka kantoi päävastuun linjapäätöksistä. Lisäksi entinen pääministeri Viktor Tšernomyrdin oli presidentin nimittämänä erityislähettiläänä Kosovon sodan aikana johtamassa aseleponeuvotteluja Venäjän osalta. Jugoslavia, johon tuolloin kuuluivat Serbia ja Montenegro sekä Kosovon ja Metohijan maakunnat, oli ollut kymmenkunta vuotta Slobodan Miloševićin tiukassa johdossa.

Venäjän piti valita linjansa tapahtumien loppuvaiheessa ja niiden jälkeen: väistääkö ja kieltää osallisuutensa ja intressiensä puolustaminen, vaietako omasta roolistaan vai myöntääkö kaikki. Miten valtion hallitus voi legitimoida jotakin toimintaa, johon se ei ole koskaan virallisesti ryhtynyt? Vai oliko se ryhtynyt johonkin? Venäjä päätti esiintyä toimijana, joka oli lähinnä tapahtumia sivusta tarkasteleva ulkopuolinen seuraaja. Samaan aikaan Venäjän nimissä esitettiin myyttisiä ja (pseudo-)historiallisia selityksiä kahden slaavilaiskansan ikuisesta veljeydestä. Tästä näennäisestä passiivisuudesta mutta taustalla vaikuttamisesta voisi käyttää nimitystä *sijaispolitiikka*. Suoran debatin sijasta Venäjä esiintyi erilaisten suojausten takana kieltämällä osittain kaiken roolinsa tai vetoamalla sinänsä oikeutetusti YK:n peruskirjan toisen artiklan neljänteen momenttiin, jossa jäsenvaltiot velvoitetaan olemaan loukkaamatta toisen valtion alueellista koskemattomuutta ja poliittista itsenäisyyttä.

Sijaispolitiikan kannalta olennaista on, että aktori antaa laajan yleisökeskustelun velloa näennäisesti omaa tahtiaan lehtien pals-

2 Painetun median lisäksi kampanjaa käytiin myös internetissä, mutta sen materiaalia ei enää ole saatavilla. Myös muiden IVY-maiden lehdet on tässä yhteydessä jätetty tarkastelun ulkopuolelle käytännön syistä.

toilla ja sähköisissä uutisvälineissä. Mutta kun jo 1990-luvun lopulla oli alkanut television ja lehtien ilmaisuvapauden valvonnan lievä tiukkeneminen – joka Putinin kaudella on johtanut television täydelliseen valtiollistamiseen ja lehtienkin osalta erilaisiin tiukentuneisiin valvontatoimiin – voidaan olettaa, että etenkin sähköisen median puolella keskustelua ruokittiin tiettyyn suuntaan. Debatin ja ilmeisesti sitä ruokkineen sähköisen propagandan tyyli oli mustavalkoinen ja perinteinen, jonka vanhempi sukupolvi muisti hyvin: Amerikka on paha aggressori, mistä johtuu, että sen johtama Nato on myös paha. Serbit ovat veriveljiämme, uskonveljiämme ja liittolaisiamme. Nimenomaan tältä kannalta on mielenkiintoista käydä läpi laajaa artikkeliaineistoa ja yrittää löytää usein toistuvia argumentaatiomalleja, samoin arvioida juttuihin sisäänrakennettua puhujan/kirjoittajan ja vastaanottajan suhdetta.

Hiljattain on muuallakin maailmassa nähty poliittisesti mielenkiintoisia tempauksia, joissa valtion intressien avoin ajaminen vastoin jonkin väestönosan etua ei ole ollut helppoa. Ranskan sisäasiainministeri Nicolas Sarkozy esitti keväällä 2006 jyrkkiä siirtolaisvastaisia lausumia, jotka käynnistivät laajoja mellakointeja Pariisin esikaupungeissa. Sarkozy käynnisti lakiesityksen ”maahanmuutto- ja integrointilaiksi” (ks. tarkemmin *Le loi relative à l’immigration...*). Aluksi Sarkozyn väitettiin esiintyneen omissa nimissään omalla räväkällä tyylillään, mutta lopulta hallitus joutui panemaan peliin koko painoarvonsa saadakseen sisäasiainministerinsä pelastetuksi ja mellakat rauhoitetuksi. Kun Sarkozy esitti mielipiteitään, oliko silloin kysymys representaatiosta vai politiikon taidokkaasta, joskin hieman epäonnisesta julkisuuden käytöstä? Kun sisäasiainministeri valmistelutti lakiesityksen, hän epäilemättä toimi ministerin roolissaan. Mutta kun hallitus pyrki legitimoimaan kovat otteensa mellakoiden taltuttamisessa, legitimoiko se samalla myös yksittäisen ministerin omissa nimissään esittämät näkemykset, jotka eivät olleet suvaitsevaisia vähemmistöjä kohtaan? Voiko ministeri julkisuudessa esiintyessään välttää vastuuta väittämällä esiintyvänsä

yksityishenkilönä – vai representoiko hän saamallaan mandaatilla kaikissa esiintymisissään? Kun lakiesityksen sisältö ja ministerin puheet ovat selvässä ristiriidassa, kumpaa tulee uskoa?

Tanskalaisen *Jyllandsposten*-sanomalehden Muhammed-pilakuvasta syntynyt kohu muistuttaa hyvin pitkälle Venäjällä vuonna 1999 nähtyä serbimyönteistä kirjoittelua. Kautta koko arabimaailman tuomittiin paitsi kyseisen lehden päätoimittaja myös Tanskan hallitus, jolle sateli uhkauksia massiivisista kostotoimista. Tuomitseva kirjoittelu asennoitui tanskalaislehteen ikään kuin se olisi ollut hallituksen lehti. Tässä mielessä oltiin hyvin lähellä sitä kohua, jonka tuloksena Salman Rushdille langetettiin fatwa hänen romaanistaan *Saatanalliset säkeet*. Rushdie ei pyytänyt anteeksi, kun ei nähnyt siihen mitään syytä, mutta Anders Fogh Rasmussen pyysi koko Tanskan kuningaskunnan nimissä anteeksi pilakuvan julkaisemista. Kuka masinoi Rushdien fatwan tai Tanskan vastaisen kirjoittelukampanjan? Ketä, keiden tavoitteita, keiden arvoja uhkailukampanja edusti? Oliko kyseessä yhden sanomalehden päätoimittajaan kohdistunut vastalausekampanja vai koko länsimaisen arvomaailman vastustaminen?

Keväällä 2007 Viron hallitus siirsi pitkällisten aikomusten jälkeen provokatiivisesti Tallinnan keskustassa Tõnismäellä 1940-luvulta seisseen, neuvostoarmeijan toisessa maailmansodassa kärsimien uhrausten kunniaksi pystytetyn muistopatsaan pois kansan silmistä sotilashautausmaalle. Ratkaisu oli ilmeisen tahallinen, koska pitkin kevättä Virossa oli käyty lehdistö- ja nettidebattia patsaan kohtalosta, ja siinä yhteydessä vironvenäläiset olivat ilmaisseet hyvin selvästi, että patsaaseen kajoaminen aiheuttaa levottomuuksia. Näin kävikin. Mellakoinnin lisäksi Venäjällä käynnistettiin laaja protestikampanja, jossa Viron valtion olemassaolon oikeutuskin asetettiin kyseenalaiseksi. Viron hallitus halusi osoittaa, ettei Neuvostoliittoa enää ole olemassa ja uskaltautui toimimaan näin, koska luotti muiden EU-maiden tukeen, jota sille myös annettiin. Ketä Viron hallitus representoi loukatessaan väestöstään noin kolmasosan muodostavan venäläisyhteisön arvoja? Kenen intresseissä oli tukea Viron vastaista

kirjoittelukampanjaa Venäjällä? Miksi EU ei arvostellut tai tuominut jäsenvaltionsa hallituksen politiikkaa, joka toimi vastoin unionin omia vähemmistöpoliittisia linjauksia?

Näihin kysymyksiin ei tässä yhteydessä voida tyhjentävästi vastata, mutta kaikki nämä caset – Rushdien fatwa, *Jyllandspostenin* Muhammed-pilakuva, Pariisin esikaupunkien Sarkozyn vastaiset mellakat ja Viron ja Venäjän suhteiden kärjistyminen – osoittavat, että Venäjällä vuonna 1999 nähdyllä lehdistödebatilla on analogiansa.

Kansallisen identiteetin mallit

Antropologiassa, sosiologiassa ja politiikan tutkimuksessa 1990-luvulta lähtien vallinneen kansallisen identiteetin varaan rakentuvan selitysmallin korkeasuhdanteen hengessä voimme myös tarkastella Balkanin kansallisia ongelmia. Koska identiteeteistä puhuttiin paljon Kosovon tapahtumien yhteydessä, tässä on syytä lyhyesti tarkastella identiteettiselityksen soveltuvuutta Venäjän ja Jugoslavian kontekstiin.

Yhtenä monista kollektiivisista identiteeteistä kansallinen identiteetti on monisyisempi ja hämärämpi kuin esimerkiksi poliittinen, uskonnollinen, seksuaalinen, luokkapohjainen tai etninen identiteetti. Sen ytimenä on vastaus kysymykseen, mikä tai mitkä tekijät muodostavat kansakunnan ja erottavat sen muista vastaavista. Taustalla on nationalismin nousun aikainen oletus kansakunnan ja valtion yhteenkuulumisen mallista. Alueja omintakeinen poliittinen valta kuuluvat klassiseen valtiokäsitykseen olennaisina osina, minkä vuoksi kansallinen identiteetti liittyy siihen kolmantena elementtinä. Tässä mielessä Benedict Andersonin teesi kuvitelluista yhteisöistä on edelleen validi: sen mukaan ei ole olemassa jotakin "Suomen kansaa", "englantilaisia" eikä "Serbian kansaa" ylhäältä annettuina kategorioina, vaan kyse on kollektiivisesta yhteenkuuluvuuden tun-

teesta, joka on joskus tietoisesti luotu (Anderson 1983).³ Tässä mielessä Andersonin kirja merkitsi aikanaan paradigman muutosta, koska hän etunenässä oli osoittamassa, kuinka epätarkka ja leväperäinen oli klassinen primordiaalinen *Blut und Boden* -tyyppinen kansallisen identiteetin kuvaus. Myös Walker Connor (1993) korostaa samassa hengessä, että tärkeää ei ole se, mitä kansa todella on vaan se, mitä se uskoo olevansa. Etnonationalismista kirjoittaessaan Connor myös alleviivaa historiallisten ja ei-historiallisten myyttien tärkeyttä kansakuntien itseymmärryksen muokkaamisessa.

Sosiologi Anthony D. Smith on erikoistunut kansallisen identiteetin ongelmallisten alueiden tutkimukseen ja identiteettiin liittyvien käsitteiden määrittelyyn. Smithin mukaan kansallisella identiteetillä on kaksi tehtäväaluetta, ulkoinen ja sisäinen. Ulkoiset tehtävät ovat ennen kaikkea alueellisia, taloudellisia ja poliittisia. Kansakunnat representoivat tiettyä yhteiskunnallista tilaa, jonka sisällä niiden jäsenet elävät ja toimivat, ja ne myös määrittelevät historiallisen alueen, joka sijoittaa yhteisön aikaan ja paikkaan. Esimerkiksi paikannimi *Leningrad* ei leimaa mitään yhteisöä ennen vuotta 1924, koska sen nimistä kaupunkia ei silloin ollut. Sen sijaan vuoden 1991 jälkeen *Leningrad* on ymmärrettävä käsite, joka on vielä jäljellä mm. läänin nimessä. *Venäjän sosialistinen federatiivinen neuvostotasavalta*, VSFNT, ei juurikaan yhdistä ihmisiä enää vuoden 1991 jäl-

- 3 Andersonin pointin mukaan puhe *englantilaisesta* identiteetistä otettiin käyttöön muiden alueidentiteettien (walesilaisten, skottien ja irlantilaisien) painostamiseksi. Linda Colley'n tutkimus *Britons: Forging the Nation* (1992) liittyy yhteen, aivan kuten jo Hans Kohn 1950-luvulla, englantilaisen kansallisen identiteetin brittiläiseen imperialismiin. Krishan Kumarin konstruktivistinen kirja *The Making of English National Identity* (2003) alkaa myös englantilaisen identiteetin määrittelystä ja yhdistää sen lopulta imperiaaliseen identiteettiin. Kumar kiinnittää myös huomiota eliittien rooliin kansakunnan perustamisvaiheessa, mutta omaksuu välittävän kannan siinä mielessä, että hallitsijoiden ja muiden eliittien toistama dogma ei ole nationalismia eikä sellaisenaan muodosta kansallista identiteettiä.

keen, vaikka sen rajat ja alue olivat täsmälleen samat kuin nykyisen Venäjän federaation. Kansakunnat perustavat pyhiä keskuspaikkajaan, hengellisiä ja historiallisia (kuten Kreml Moskovassa, Pyhän kolminaisuuden luostari Sergiev Posadissa, tai vaikkapa Kosovon kenttä (Kosovo polje), joihin saattaa suuntautua ristiretkien tapaista liikehdintää – vai pitäisikö sanoa pyhiinvaellusta? Taloudellisessa mielessä kansakunnat valvovat alueensa fyysisiä ja henkisiä voimavaroja ja saavat siten aikaan perustan tietylle omavaraisuudelle. Huomattavin ulkoisen identiteetin poliittinen funktio on se, että se legitimoii instituutioiden ja ihmisten yhteiset oikeudet ja velvollisuudet (ks. Smith 1991, 64–65). Nykypäivän kielenkäytössä *kansainvälinen kilpailukyky* on yksi taloudellisen kansallisen identiteetin eufemismi.

Kansallisen identiteetin sisäiset tehtävät keskittyvät Smithin mukaan kolmeen alueeseen: 1) Kansakunnan jäsenet on ”vihittävä” yhteisöön kuuluviksi ja sosiaalistettava kansalaisiksi. 2) Kansakuntien on tuotettava, ylläpidettävä ja uusinnettava yhteiset arvonsa, symbolinsa ja traditionsa – siihenhän lippuja, hymnejä ja uniformuja tarvitaan, ja siksi patsaita kaadetaan tai siirretään, kun valta vaihtuu. 3) Modernit yhteiskunnat pyrkivät luomaan oman kollektiivisen kansalaiskulttuurinsa niin, että ihmiset voidaan pakottamatta sosiaalistaa hallitsevan luokan intressien mukaiseen toimintaan (mt., 40 ja 73–74).

Kulttuurimaantieteilijä Andrew Wilson on useissa yhteyksissä analysoinut kansallisen identiteetin käsitettä. Hänellä myyttien merkitys identiteetille on keskeinen. Esseessään 1990-luvun Ukrainan ja Valko-Venäjän kansallisesta historiankirjoituksesta hän yrittää systematisoida sen myyttisiä rakenteita, joissa neuvostoajan russofiliset eli panslavistiset myytit on pääosin korvattu omilla kansallisilla myyteillä, usein hyvin kömpelöön tapaan (Wilson 1998, 29). Koska mitään varsinaista poliittista historiaa ei Ukrainalla eikä Valko-Venäjällä ole, tai jos on, niin vain lyhyinä jaksoina, Wilson osoittaa narratiivit pääosin epäuskottaviksi.

Wilson jaottelee myyttiset narratiivit kuudeksi eri rakenteelliseksi kerrostumaksi:

1. historiallinen maa eli kotimaa,
2. yhteiset myytit ja historialliset muistot, pyhät keskuspaikat,
3. yhteinen julkinen massakulttuuri,
4. yhteiset, lakiin perustuvat oikeudet ja velvollisuudet,
5. käsitys kansanluonteesta, joka erottaa "meidät" "muista",
6. yhteinen talous ja asukkaiden alueellinen liikkuvuus (ma., 32).

Perustamismyytit ovat kahden ensimmäisen kohdan sekoitus. Niissä valtiolle tai tietylle etniselle ryhmälle tuotetaan konkreettinen historiallinen alkupiste, kuviteltu tai todellinen. Tätä tapahtuu uusienkin kansojen keskuudessa, kuten Yhdysvalloissa ja Israelissa, joissa *founding fathers* on nostettu jalustalle nimenomaan valtion perustajina. Monien muiden kansojen tapaan slaavitkin käyttävät perustamismyyttiä korostaessaan yhteyksiään etenkin läntisiin naapurikansoihin. Kansanluonnemyyteissä etenkin länsislaavit selittävät, kuinka heidän luonteensa poikkeaa suurten itäslaavilaisten kansojen luonteesta, kun taas pienemmät itäslaavilaiset kansat (käytännössä siis valkovenäläiset ja ukrainalaiset) ovat tsaarinvallan ajoista lähtien reaalipoliittisista syistä olleet taipuvaisempia kehittämään narratiivia itäslaavien suuresta ystävyydestä. Tätä tukee panslavistinen patrioottinen historiankirjoitus, joka liittää selitykseen vielä yhteisen ortodoksisen uskonnon (ma., 30–36; ks. myös Golczewski ja Pickham 1998, 27). Wilsonin näkemyksen mukaan kolme itäslaavilaista kansaa osoittautuvat tiukan paikan tullen venäläisiksi. Hänen kannastaan poiketen Kuzio katsoo, että ukrainalaiset ovat alkuperäinen slaavilaiskansa, kun taas venäläiset ovat muodostaneet kansakuntansa paljon myöhemmin. Vastaavasti ukrainalaisille kuuluu yksinoikeus Kiovan Rus'in perintöön (Kuzio 2006, 417, viite 41).

Myyttejä kehittää kansallismielinen älymystö, joka haluaa näyttää kansansa historian mahdollisimman positiivisessa valos-

sa. Esihistoriallinen alkuperä kerrotaan alkuperä- eli etnogenesis-myytissä, joka liittyy läheisesti kotimaamyyttiin. Kotimaa on joko ollut "meidän oma" ammoisista ajoista tai sitten valloitettu muilta, joiden rooli häivytetään historiassa olemattomiin. Näinhän on asia myös suomalaisten suhteessa saamelaisilta valloittamaansa alueeseen. Wilsonin analyysin mukaan slaavien alkuperämyytit kertovat historiallisista kontakteista naapuruston edistyneempiin kansoihin, kun taas kansanluonnemyytit pyrkivät näyttämään, kuinka erilaisia "me" olemme verrattuna itäisiin naapureihimme.

Hobsbawm (1994, 60) selittää kansallista identiteettiä yhdistämällä sen nationalismiin. Hänen mukaansa nimenomaan etnisyyden ja kielen ovat nationalismin kulmakiviä. Venäjä on kuitenkin identiteetinarratiivien kannalta erilainen kuin useimmat muut valtiot, eivätkä Hobsbawmin ehdottamat kulmakivet toimi "normaalilla" tavalla. Venäjästä on tullut valtakunnan laajentumisen myötä noin neljän vuosisadan aikana kokoonpanoltaan monikansallinen, eikä kansallisvaltio ole ollut vallanpitäjien tavoitteena sen paremmin tsaarinvallan kuin neuvostovallassa aikana. Sen tilalle tarjotaan usein kahta olennaista *Pyhän Rus'in* kriteeriä tai myyttirakennetta – uskontoa ja suurvaltaa (державность, *deržavnost'*). Hobsbawm nimittää venäläisten käsitystä kansallisesta menneisyydestään protonationalistiseksi käsitykseksi, koska *Pyhä Rus'* määrittellään pyhien ikonien, uskonnon, tsaarin ja valtion kautta eikä etnisyyden ja kielen kautta, kuten Keski- ja Länsi-Euroopassa (mt., 78). Ilmeisesti Venäjän kansallisvaltiolegitimiteetti ei kestäisi, jos sen johto yrittäisi propagoida kansallisvaltion mallia Pohjois-Kaukasuksen tai itäisen Siperian kansallisuuksille. Hobsbawmin kirjan ilmestymisen jälkeen Venäjällä on ollut myös käynnissä isovenäläinen kansakuntaprojekti, joka lakaisee tieltään vähäiset ja "toisuskoiset" kansat, kuten olemme nähneet marilaisten tapauksessa parin viime vuoden aikana.

Aineisto ja lähestymistapa

Kosovon sota herätti ennennäkemättömän laajan ja yksituumaisen debatin kautta koko Venäjän. Kosovo-debattia edelsi laaja mediakeskustelu, joka oli alkanut jo Bosnian sodan aikoihin vuosina 1994 ja 1995, eikä keskustelu suinkaan päättynyt konfliktin aselepoon ja KFOR-joukkojen perustamiseen kesäkuussa 1999. Sen vuoksi olenkin rajannut artikkelien kokoamisajan alkamaan 1.7.1998 ja päätty-mään 31.12.1999, joten kysymys on puolentoista vuoden jaksosta.

Debatissa Yhdysvaltoja ja Natoa vastustettiin monella retorisella tyylillä: neuvostoaikaisella imperialismipuheella, kansansuvereniteettiopilla ja siihen liittyen YK:n peruskirjan periaatteilla, samoin kuin vanhan venäläisen kulttuurisen geopolitiikan (Dostojevski, Danilevski) malleilla, ikuisella Venäjän idealla (esim. Solovjov, Berdja-jev) ja siihen liittyvällä slavofilismilla, mutta ennen kaikkea serbien ja venäläisten historiallisella, etnisellä ja uskonnollisella kohtalonyhteydellä ja veljeydellä. Sikäli kuin soraääniä esiintyi, slaavien veljeyttä vastustettiin tai se esitettiin huumorin tai sarkasmin kera vedoten historiallisten kohtalonyhteyksien vajavaisuuteen. Minua kiinnostaa, mihin venäläisten ja serbien sielunveljeyden katsottiin perustuvan ja miten sitä argumentoitiin käydyssä debatissa. Jo pintapuolinen aineiston käsittely toi esille epätarkat ja löysät viittaukset historiaan, etenkin Turkin sodan aikaisiin tapahtumiin. Useimmiten tyydyttiin vain viittaamaan myytteihin, jotka yhdistävät slaavilaisia kansoja. Kuitenkin slaavilaiskansojen kesken näyttää olevan eroja: serbit ja bulgaarit ovat venäläisten mielessä läheisempiä kuin vaikkapa tšekit ja slovakit, puhumattakaan puolalaisista, joilla on erilaisia poliittisia syntejä historiallisena painolastinaan.

Koko myyttisen selitystavan pukeminen koherentiksi selityskehikoksi tuskin lienee mahdollista. Siksi tässä keskitytään käyttämään muutamia keskeisiä hakusanoja. Sanoja "veli", "veljeys" ja "serbi" eri tavoin yhdistelemällä saadaan kokoon noin 1 200 artikkelia sanoma-

lehdistä – paitsi ns. keskuslehdistä, myös aluelehdistä Vladivostokista Kaliningradiin – sekä aikakauslehdistä. Hakusanat ”myytti” ja ”politiikka” tuottavat vastaavasti noin 300 artikkelia. Kuitenkin lehtikirjoituksissa toistuvat pitkälti samat teemat, samat iskulauseet ja samat retoriset rinnastukset. Kiivaimmillaan tämä retorinen sanasto oli käytössä helmi–huhtikuussa 1999, ja se hiipui vähitellen kriisin loppua kohti, kun poliittinen saneluratkaisu alkoi näyttää yhä ilmeisemmältä.

Lähestymistapani on pikemminkin valikoiva kontekstuaalinen lukeminen kuin varsinainen diskurssianalyysi tai retorinen menetelmä. Subjektien moninaisuus ja näkökohtien eritasoisuus vaikeuttavat diskurssianalyysin käyttöä ja etenkin sen esitystä suppeassa muodossa. Tekstejä luetaan tässä kahdella tasolla ja kahdella tavalla: ensiksi kiinnittämällä huomiota siihen, millaisin keinoin lukijaa vakuutetaan uskomaan lukemansa ja millä argumentaatiolla tekstin esittäjä puolustautuu mahdollisia vastaväitteitä vastaan. Tämän jälkeen yritetään kysyä, kenen nimissä tekstejä esitetään – onko asialla valtiovallan edustaja, lehden toimittaja vai niin sanottu tavallinen kansalainen. Tämä erottelu ei ole läheskään aina mahdollista, mutta siihen ongelmaan ei tässä hirttäydytä: toimijuuden problematiikkaa voidaan jäljittää juuri retoriikan kautta, jolloin voidaan kysyä, kuka tai mikä on se liikkeelle paneva voima, jonka vaikutuksesta kautta koko Venäjän nousi lehtikirjoittelun aalto, joka valtaosaltaan tuki serbejä ja heidän valtionsa politiikkaa sodan kaltaisissa oloissa. Tuskin voidaan mitenkään osoittaa, että Venäjän federaation hallitus olisi käynnistänyt tai edes ruokkinut serbimyönteistä ja Nato-vastaista kirjoittelua, mutta aineiston perusteella voidaan arvella, mikä seuraavista rooleista parhaiten sopii kuvaamaan Venäjän asemaa ja asennetta Kosovon sodassa:

- 1) ajaa jotakin linjaa omissa nimissään,
- 2) ruokkia vaivihkaa mielialoja ja antaa asioiden tapahtua,
- 3) olla indifferentti ja antaa asioiden tapahtua,

- 4) esiintyä jarruttavasti ja hillitsevästi, mutta käytännössä antaa asioiden tapahtua,
- 5) hillitä avointa kapinaa, mellakointia ja hulinointia,
- 6) estää ja kieltää jokin teko tai tapahtuma.

* * *

Käyn nyt läpi joukon sanomalehtiartikkeleita, niin, että aluksi katson erilaisia selityksiä siitä, miten kahden slaavilaiskansan välistä veljeyttä kuvataan ja perustellaan, puolustetaan tai vastustetaan. Sen jälkeen katsotaan historian ja myyttipohjaisen narratiivin kuvausta tapahtuneesta. Ajallisesti veljeys-teema oli esillä ennen konfliktia ja sen alkupuoliskolla, myyttiselityksiä alkoi enemmän ilmaantua konfliktin jo alettua. Anti-amerikkalaisuutta korostivat luonnollisesti terävimmän kommunistiset (*Pravda*) tai neuvostokonservatiiviset lehdet (*Zavtra*, *Duel*, *Sovjetskaja Rossija*), mutta rajasin tämän teeman pois tarkasteltavien artikkeleiden joukosta.

Helmikuun alussa 1999, kun Pariisin liepeillä Rambouillet'ssa Nato-maat kävivät viime tingan pakkoneuvotteluja Jugoslavian hallituksen kanssa, kirjoittelu veljeysteemasta vilkastui Venäjän lehdistössä. Kansallismielinen kommunistilehti *Zavtra* haastatteli kuvataiteilijaa, joka muutaman vuoden takaisin Belgradin kokemuksiinsa viitaten korosti, että veljien auttaminen olisi välttämätöntä. Vastaavasti liike-elämän lehden artikkelissa ironisoidaan julkisuudessa vaiettuja (Iran) ja esitettyjä (Serbia) avun tarpeen perusteluja. Kontrasti on ilmiselvä.

Olin kolmen taiteilijaystäväni kanssa vuonna 1993 pystyttämässä Belgradissa näyttelyä, jonka päämääränä oli tukea serbiveljiämme kansainvälisen saarron aikana. Silloin ymmärsin, ettei ole mitään meille läheisempää kansaa: Venäjän ja Serbian välillä on jopa mystinen yhteys; esimerkiksi, kun Tamerlan tuli Moskovaan, hän näki Jeltsan kaupungin tienoilla näyn Jumalansynnyttäjistä pyhien saattueen kera, ja hän [Neitsyt Maria] käski valloittajia lähtemään Venäjältä. Ja Tamerlan lähti. Vähän ennen tätä oli Kosovo

poljen taistelu, Serbiassa. Voittaja oli Bajazet, Turkin sulttaanin poika. Ja Tamerlan jostakin syystä lähti juuri sinne ja löi Bajazetin, vahvistaen tällä slaavien asemaa Euroopassa (*Zavtra* 9.2.1999).

Isänmaallisesti ja panslavistisesti sävytetyssä *Zavtra*-lehden jutussa taiteilija palaa mielessään Belgradiin, josta hänellä mitä ilmeisimmin on hyvin myönteinen ja mieluisa mielikuva, ja hän kytkee mielikuvansa koko serbikansaan; onhan Belgrad serbien henkinen ja poliittinen keskus, vaikka heitä on joutunut asumaan muidenkin valtioiden alueille. Samantapaisia muisteloja Jugoslaviassa saaduista kokemuksista ilmeni noin kymmenessä muussakin lehtijutussa. Serbien henkinen läheisyys – joka jätetään tarkemmin perustelematta – kytketään uskonnolliseen pyhyyteen. Belgradiin rinnastuu tässä myös Moskova, venäläisten henkinen, poliittinen ja taloudellinen keskus, johon Samarkandin kaani Tamerlan (joka tunnetaan myös nimillä Timur Lenk ja uzbekin kielellä Amir Timur eli emiiri Timur, lisänimeltään "Islamin miekka") hyökkäsi etelästä päin vuonna 1395. Tamerlan-Timur edustaa tässä rinnastuksessa vierasuskoista tungettelijaa ja sopii tietysti symboloimaan Yhdysvaltojen sotimista Jugoslaviassa. Joissakin, varsinkin ortodoksitahojen suosimissa legendoissa Tamerlanin-Timurin kerrotaan nähneen näyn, joka sai hänet luopumaan Moskovan valtauksesta, kun taas toinen versio kertoo hänen todenneen, ettei Keski-Venäjän metsäalueilla ollut tarpeeksi riistaa elättämään hänen sotajoukkoaan, jolloin hän poltti muutamia kaupunkeja ja vetäytyi takaisin etelän aroille.

Juttua kertovan taiteilijan maininta Kosovo poljesta on moniselitteinen: hän tuskin tarkoittaa, että Yhdysvallatkin voisi Tamerlanin-Timurin tapaan nähdä Jumalansynnyttäjän näyn ja tulla järkiinsä. Toisaalta, jos Tamerlan lähti Kosovo poljelle taistelemaan, minne Yhdysvallat olisi näyn nähtyään suunnannut asevoimansa?

Irakia Venäjän tulee auttaa, koska se on meille velkaa tukun rahaa, mutta serbejä on autettava, koska he ovat meidän slaaviveljiämme. Voisipa toivoa, että aina löytyisi argumentteja. Ja yhteistyö lännen kanssahan on edullista

yksinkertaisesti siksi, että se ei tyhjenny yhdellä toimella, vaikka se olisi satumaisen tuottoisa. Tämä on tie XXI vuosisadalle. Eikä mikään Iran eikä Libya tule määrittelemään maailman kohtaloa (*Delovye ljudi* 1.2.1999).

Liike-elämän lehti ironisoi serbiveljeyden aatetta ja tekee selvän opettavan rinnastuksen: länsi on myönteinen voima, joka määrää maailman kohtalon, ja Venäjän on syytä kulkea sen kanssa samaan suuntaan. Vastaavasti serbit rinnastetaan epäpyhästi arabimaihin ja Iraniin, jotka tietysti ovat myös vanhan korkeakulttuurin edustajia, mutta edustavat mennyttä maailmaa. Mielenkiintoista on, että Venäjän liike-elämän piirissä Iran oli leimattu "roistovaltioksi" jo paljon ennen kuin Bush nuorempi ehti sen tekemään.

Andrei Kolesnikov arvioi *Izvestijassa* 10. huhtikuuta, että kansojen veljeyttä selitettäessä rationaaliset argumentit eivät toimisi, koska kyseessä ei ole mikään järkiperäisesti selvitettävissä oleva asia. Niinpä on päädytty myyttien alueelle, ja myyttejähän ei saa horjuttaa. Myytit ovat hänen mukaansa uinuneet pitkiä aikoja, mutta heti kun sivistyksen ohut kuori murtuu, ne tunkevat esille mitä epäedullisimmalla tavalla. Tuolloin Kolesnikovin mukaan "Jumala lähetti ystävä- (veljes-)kansan, siis serbit. Ja heihin ovat yhtyneet toverit Saddam Hussein ja Muammar Kaddafi". Kirjoittaja ei pidä alkuunkaan realistisena käsitystä slaavilaisveljeydestä. Kukaan Venäjän valtakunnassa ei osoittanut veljellisiä tunteita puolalaisia kohtaan, jotka kokivat maansa jaon kolmeen kertaan. Päinvastoin: "Varsovan valtaus innosti Aleksandr Sergejevitš Puškinia kirjoittamaan mieltä ylentäviä runoja". Myöskään vuonna 1968, kun neuvostotankit vyöryivät Prahaan, ei syttynyt mitään slaavien veljessotaa (Kolesnikov, *Izvestija* 10.4.1999).

Kasakat ovat 1600-luvulta lähtien olleet kriittinen massa, jonka asennoituminen poliittiseen valtaan on Venäjän aromoilla useasti ratkaissut maan kohtalot. Ennen rautateitä, moottoriajoneuvoja ja lentokoneita heidän joukkonsa olivat mobilisaatio- ja iskukyvyltään ylivoimaiset, kun tarvittiin kapinoiden tukahduttajia tai puolustau-

tumista ulkoisia vihollisia vastaan. Kosovon pommitusten kynnyksellä kasakat ilmaisivat jyrkän kantansa hyökkääjiä vastaan:

Puoleenne kääntyvät meidän rajonimme kasakkakylien ja yksinäistilojen atamaanit, vanhinten neuvosto, kasakat. Helmikuun neljäntenätoista, sunnuntaina, klo 13.00 Beloretšenskin kasakkajärjestön suuren kokouksen päätöksellä järjestetään kokous "ortodoksisten serbiveljien puolustukseksi". Meidän on näytettävä, että käsitykset slaavien veljeydestä ja samanuskoisuudesta eivät ole häipynyt olemattomiin. Ne elävät ja tulevat elämään. Venäjän ja Jugoslavian historialliset kohtalot ovat kuin siamilaiset kaksoset. Tämä on myös veljeskansojen monivuosisatainen taistelu mongoli-tataarien ja osmanien iestä vastaan, tämä on myös ortodoksisen uskon perustalta syntynyt henkinen yhtenäisyys. Tämä on myös Venäjän historiallinen vapautusmissio aivan kuten vuonna 1878 Serbian, Montenegron, Bosnian ja Makedonian vapautus turkkilaisista orjuuttajista (*Zaštšitim, Ogni Kavkaza*, 11.2.1999).

Kasakoiden vahvalla tukialueella Stavropolin aluepiirissä Etelä-Venäjällä kasakat rinnastivat ajankohtaisen tilanteen historiallisiin konflikteihin, joissa heidänkin joukkonsa on ollut mukana puolustamassa Pyhän Rus'in etuja. Samoin vapautuksen strategia haetaan Turkin sodan ajalta, jolloin Venäjä pyrki saamaan jalansijaa Balkanin asioihin ja onnistuikin heikentämään olennaisesti turkkilaisvaltaa. Hyökkäyksen alettua kommunistien ja vasemmistopatrioottien lehti *Sovjetskaja Rossija* julkaisi kasakoiden yleisvenäläisen vetoomuksen tyyliin "von der Maas bis an die Memel, von der Etsch bis an den Belt" tai "Hangosta Petsamoon":

Venäjän kasakoiden liiton toveri atamaani Vladimir Naumov ilmoitti toimitukselle, että kasakat kautta koko Venäjän ovat nousseet puolustamaan slaaviveliä, ortodoksisia ihmisiä, joita maailman aggressio tuhoaa koko planeetan silmien edessä. Kamtšatkalta Tiraspoliin, Kalmykiasta Jakutiaan, Dnjepriltä, Donilta ja Volgalta Tyynelle valtamerelle kulkee kasakoiden kyläkokouksia, joissa käännytään presidentin, hallituksen puoleen vaatimuksella kaikin toimenpitein puolustaa slaaveja Serbiassa. Kasakat ovat valmiita vaikka tänään lähtemään vapaaehtoisina Jugoslaviaan (*Sovjetskaja Rossija* 30.3.1999).

Kasakoista poiketen kaikki sotilaatkaan eivät kuitenkaan olleet sootaan ryhtymisen kannalla. Novgorodin läänissä sijaitsevan pienen

kylpyläkaupungin Staraja Russan sotakomissaari Valeri Džumajev antoi varauksellisen tukensa slaaviveljiä auttamiseen vedoten omiin Afganistanin kokemuksiinsa. Komissaari itse asiassa muistutti, että huonosti käydyssä sodassa voidaan menettää suuria miesmääriä.

Mielestäni tämä on ennen kaikkea Jugoslavian sisäinen asia. Yrittäkööt itse ratkaista ongelmansa. Ja toiseksi, täytyy kunnioittaa sitä, että serbit ovat meidän slaaviveljiämme. Venäjän ja Jugoslavian valtioliput ovat väreiltään samanlaiset. Ja heitä täytyy auttaa. Millä keinoin? Aseavulla. Mutta missään tapauksessa ei meikäläisellä tykinruoalla. Tiedän, että asia on näin. Olen itse käynyt läpi Afganistanin. Niin että ei saa päästää suursodaksi. Venäjän kukkaro ei kestä sitä (Malkov, *Novgorodskie vedomosti* 27.3.1999).

Päivänpoliittiset asetelmat nousivat melko vähän esille lehdistödebatissa. Oligarkki Vladimir Gusinskin johtamaan Media-Most-konserniin kuulunut lievästi länsimielinen *Segodnja*-lehti ironisoi edellisvuosina käytyä keskustelua uudesta Venäjän ideasta eli kansallisesta aatteesta. Sen mukaan kaikkia yhdistävänä aatteena oli viha Natoa kohtaan ja rakkaus serbejä kohtaan.

Keskipäivän aikaan kokoukseen ilmestyi LDPR:n johtaja Vladimir Žirinovski. Hän karjui jotakin megafoniin, ja sitten kävi ilmi, että hän lähtee paikkaan, jossa otetaan vastaan vapaaehtoisten allekirjoituksia Jugoslavian auttamiseksi. Kansaa miellytti kovasti ajatus: "autetaan serbiveljiä". Kaikui-
vat sanat "Mennään! Autetaan!" (Viktorov, *Segodnja* 26.3.1999).

Serbiveljeyden ironisoinnin lisäksi lehti sai tilaisuuden piikitellä myös Žirinovskin suuntaan, joka edusti Jugoslavian tapauksessa tiukkaa suurvaltapolitiikkaa ja kääntyi noihin aikoihin hiljalleen tukemaan presidentti Jeltsiniä. Puoluejako Venäjällä ei näkynyt kovin selvästi missään debateissa lukuunottamatta perusjakoa kommunistit vastaan muut. Tässä hengessä porvarillinen iltapäivälehti *Ekspress-Hronika* asettui selvästi kommunisteja vastaan ja niputti myös Miloševićin Leninin seuraajien joukkoon. Lehden mielestä heidän ainoa politiikkansa on kommunistinen solidaarisuus eikä kansojen veljeys:

Belgradin tukijoiden argumentointi on vähintään naurettavaa. Useimmiten kuullaan, että serbit ovat veljiämme, ja siksi emme heitä jätä. Kuka ja koska kirjasi heidät veljiksi, ei ole tiedossa, kuten ei sekään, kuka oli isä. Todennäköistä kuitenkin on, että veljiä keskenään ovat Milošević ja Zjuganov, mahdollisesti myös Jeltsin on heidän veljensä, ja yhteinen isäukko on Lenin ja muut marxismin kannattajat. Jos serbit pitäisivät venäläisiä veljinä vain siksi, että hekin ovat slaaveja, niin miten he sitten yhtäkkiä unohtivat muut slaaviveljemme, jotka ilmaisivat suostumuksensa Naton operaatioon – siis Bulgarian, Slovenian ja Slovakian? Miksi Venäjä asettui kommunistiveljien eikä demokraattiveljien puolelle? (Podrabinek, *Ekspress-Hronika* 29.3.1999).

Novoje Vremja julkaisi pari viikkoa hyökkäyksen alkamisen jälkeen Vadim Dubnovin artikkelin, joka oli otsikoitu "Veljiä juchessa" – viitaten venäjän kielellä samantapaiseen ilmaisuun *bratja po duše*, veljiä sielultaan. Kirjoituksen ydinkohta dekonstruoi lähivalttioiden ja slaaviveljeyden periaatteita tuoden ilmi eri maiden hallitusten erilaiset reaktiot sotaan nähden. Etenkin Kreikassa Jugoslavian tapahutumisissa käytiin myrskyisää mediakeskustelua keväällä 1999, mikä hieman näkyy myös tässä Vadim Dubnovin kirjoituksessa. Samoin vuonna 1998 toteutettua Naton laajenemista tarkastellaan eri valtioiden näkökulmista.

Yksi asia on outoa: pidättäytyvät maat yleensä lähtevät samantapaisista eettisistä perinteistä, mutta reagoivat hyvin eri tavoin. Kreikka, jonka rajojen välittömässä läheisyydessä Tomahawkit valvovat, ei ole lainkaan kiinnostunut osallistumaan yhdellä kompaniialla, yhdellä sotilasosastolla turkkilaisien kanssa, ja tässä yhteydessä Ateena on ilmoittanut häpeävänsä Euroopan puolesta. Italialaiset ovat myös ilmaisseet epäilynsä, mutta korrektiuden rajoissa – ja heidän lentokentistäänhan Nato ei aio kieltäytyä. Tšekit eivät ole osoittaneet minkäänlaista entusiasmia; heidänhän ei enää tarvitse todistella oikeuttaan edustaa uutta Eurooppaa, ja heidän kääntymisensä Natoon on jo otettu vastaan ilman suurta kiihkoa. Erotuksena niin slaavilaisesta kuin vähän etäämmältä on Varsova, joka sitä vastoin on ilmaissut huolestuneisuutensa Kosovon albaanien asemasta kaikella tilanteen soveliaalla syvällisyydellä (Novoje Vremja 4.4.1999).

Slaavien veljeys herätti kaikkiaan valtavasti keskustelua, joka ei tosin useimmiten ollut erityisen korkeatasoista. Esimerkiksi Venäjän

Turkin sodan aikaisiin edesottamuksiin viitattiin harvoin, vaikka juuri siltä ajalta olisi löytynyt paljonkin panslavistista todistusaineistoa samoin kuin syvyyttä ortodoksisen uskonnon ja kirkkojen tilanteeseen itäisessä Euroopassa. Dennis P. Hupchick kuvaa historian kirjassaan (2002, 262–267), kuinka vuonna 1876 juuri Serbia ja Kreikka yrittivät turvautua ortodoksisen Venäjän apuun päästäkseen vapaaksi ottomaanien vallasta ja kuinka myös Bulgaria, joskin varovaisemmin, yritti käyttää tätä suhdannetta hyväkseen. Kun ottomaanit aloittivat aseleponeuvottelut Venäjän kanssa, Britannia määräsi laivastonsa turvaamaan Konstantinopolia venäläisjoukkojen mahdolliselta valtaukselta. Venäjä oli Hupchickin tulkinnan, jota en pidä vääränä, mukaan vahvistamassa asemaansa ”toisena Roomana” ja vakiinnuttamassa asemaansa panslavistisen liikkeen ja siten Euroopan ortodoksisten slaavien johtajana (mt., 265). San Stefanon rauhansopimus v. 1878 antoi Venäjälle varsin suuret oikeudet valvoa Turkin salmien liikennettä. Vaikka tätä aikaa ei kestänyt pitkään, se kuitenkin vahvisti Venäjän intressiä Balkanilla.

Lehdistödebatissa oli itse asiassa kysymys siitä, missä määrin tämän intressin palauttaminen päiväjärjestykseen oli sopivaa ja realistista, mutta kuten lehdistökeskustelussa yleensä, argumentointi oli kovin puutteellista. 1870-luvulta kahteen Balkanin sotaan saakka (1912) Venäjä pyrki myös valvomaan slaavikansojen oikeuksia sekä Itävallan että Saksan keisarikunnissa, mutta yhtä lailla sillä oli intresseissä rautateiden rakentamisen valvonta Balkanilla, varsinkin Venäjän käyttämän raideleveyden käyttöön ottaminen, jossa se epäonnistui (ks. esim. Turnock 1989, 94 ja 149–152). Ennen ensimmäistä maailmansotaa Venäjän roolia Itä-Euroopassa ja etenkin Balkanilla voi siis selittää pääasiassa kahdella tekijällä: panslavismilla ja geopolitiikalla. 1990-luvulla panslavismista oli vain muisto jäljellä, mutta sitä siis yritettiin elvyttää Jugoslavian sotien, etenkin vuoden 1999 sodan yhteydessä. Geopolitiikka selittävänä tekijänä jätettiin sivurooliin, ja tilalle otettiin myytit. Ero geopolitiikan ja myyttien välillä ei välttämättä ole kovin suuri, varsinkaan Venäjällä.

Geopoliittikka ja myytit legitimaation välineinä

Geopoliittisia malleja ovat menneinä vuosikymmeninä esittäneet pääasiassa filosofit, ja tilanteiden mukaan hallitukset ovat niitä noudattaneet. Hyvänä esimerkkinä geopoliittisen mallin konkreetista soveltamisesta käy presidentti Dwight D. Eisenhowerin esittämä dominoteoria, jolla hän pyrki legitimoimaan maansa tunkeutumisen Indo-Kiinaan.

Finally, you have broader considerations that might follow what you would call the "falling domino" principle. You have a row of dominoes set up, you knock over the first one, and what will happen to the last one is the certainty that it will go over very quickly. So you could have a beginning of a disintegration that would have the most profound influences. [...]

Then with respect to more people passing under this domination, Asia, after all, has already lost some 450 million of its peoples to the Communist dictatorship, and we simply can't afford greater losses (Eisenhower 1954).

Venäjällä kysymys geopoliittisten mallien soveltamisesta on hankalampi selvitettävä. Sen jälkeen kun Neuvostoliiton 1960-luvulla omaksuma Brežnevin doktriini oli vanhennut suurvallan geopoliittisen aseman näivettymisen myötä, Venäjän federaation presidentti Jeltsin valmistelutti vuonna 1997 "kansallisen turvallisuuden konseptin". Sitä ennen oli julkaistu joitakin yksittäisiä esityksiä pienentyneen suurvallan geopoliittisista prioriteeteista (näistä ehkä edustavin on Arbatov 1994), mutta presidentin tai hallituksen tuottamia asiakirjoja julkisuudessa ei juuri ollut.⁴

Aleksei Fenenkon mukaan Kreml kehitteli kyllä useaakin vaihtoehtoisia linjaa Natoa vastaan tilanteissa, joissa Jugoslavian suveriniteettiä loukattiin. Näitä olivat

4 Kun Vladimir Putinista tuli presidentti vuoden 2000 alussa, hän käynnisti kerralla kolmen dokumentin kirjoittamis- ja ajantasaistamisprosessin. Kansallisen turvallisuuden konseptio hyväksyttiin 10.1.2000, sotilasdoktriini 21.4.2000 ja ulkopoliitiikan konseptio 28.6.2000. Lisäksi meridoktriini hyväksyttiin 27.7.2001.

- 1) Naton toimien yksiselitteinen ja ankara tuomitseminen,
- 2) uhkaaminen "asian vaatimilla toimenpiteillä", jota käytettiin lähettettäessä sotalaivoja konfliktialueelle tai sijoitettaessa ydinaseita uudelleen taisteluvalmiuteen,
- 3) lännen vastaisen blokin perustaminen, mikä ilmeni huhtikuussa 1999 ajatuksena yhdistää Jugoslavia Venäjän ja Valko-Venäjän uuteen liittovaltioon,
- 4) yritys sovittelua riitaa toimimalla välittäjänä lännen ja Jugoslavian välillä (presidentti Jeltsin nimitti Viktor Tšernomyrdinin erityisedustajakseen tehtävänä Jugoslavian tilanteen rauhoittaminen),
- 5) voiman osoitus ja sotilasyksiköiden lähettäminen Balkanille (Fenenko 2001, 68).

Romanenko ja Ulunjan esittävät neljä toimintalinjaa, joista Suur-Serbian idean tukeminen oli ehkä kaikkein radikaalein. Muut linjat olivat yritys arvioida objektiivisesti ja kiihottomasti Balkanin tilannetta, haluttomuus sekaantua asiaan ja täysi välinpitämättömyys Balkanin asioista (Romanenko ja Ulunjan 2001, 48). Mutta geopolitiikka siis jäi vähälle huomiolle lehtikirjoituksissa.

Olen toisaalla (Kaakkuriniemi 2007) soveltanut geopolitiikka näkökulmaa Venäjän kansallisen identiteetin selittämisessä ja todennut, että sitä käytetään lähinnä suurvaltaisuuden selittämiseen, ei niinkään identiteetin muodostamiseen. Kuitenkin kulttuurihistorioitsija Guseinov (2005) katsoo, että geopolitiikka siinä mielessä kuin se Venäjällä on ilmennyt 1990-luvulla (esim. Dugin 2000, Gadžijev 1997), sijoittuu länsimaisista geopolitiikan malleista poiketen ideologian ja mytologian välimaille ja ideologian kahden tulkintatavan välille: ideologinen maailmankatsomus voi olla sekä *tiede*, joka selittää kaikkia "yhden ja vaihtamattoman materiaalisen maailman konkreettisia ongelmia" että *ideologis-poliittinen voima*, joka johtaa tämän saman todellisuuden mielivaltaista muuttumista. Nimenomaan tässä pisteessä jokainen ideologia rajoittuu mytologiaan,

jossa lopullinen maailmankuva saavutetaan niin, että nykyinen maailmantila selitetään narratiivissa edellisten muodonmuutosten loogisena seurauksena (etiologiset ja genealogiset myytit).

Ideologisessa ennustamisessa ristiriita historiallisen prosessin determinismin ja tämän prosessin aatepoliittisen hallinnan välillä ratkaistaan instrumentalisoitujen legendojen (kuten Leninin selitys marxismin synnystä Venäjällä), mytologeemojen (kuten tšekistien, siis salaisen poliisin työntekijöiden, uhrautuvuus ja moraalinen puhtaus) ja myös toteemien avulla (kuten Leninin ruumis mausoleumissa) (Guseinov 2005, 54).

Myytteihin nojaavat selitykset ovat useimmiten antropologiassa kehiteltyjä eivätkä ota huomioon poliittisten voimien toimintaa, eri ajatussuuntien kilpailua ja kädenvääntöä eikä hallitusten tai edustuselinten toimintamekanismeja. Mutta vaikka nämä otettaisiin huomioon, on vaikea löytää edes jossakin määrin rationaalista selitystä sille, miksi Venäjä presidenttinsä johdolla (erikoislähettiläs Tšernomyrdinin hahmossa) varovasti tuki serbien puolustautumista keväällä 1999. Perinteinen geopolitiikka antaa Venäjälläkin helppoja selityksiä naapurimaista tulevista uhista ja niihin varautumisista. Siksi Japani, Kiina ja eteläiset Neuvostoliiton naapurimaat, Turkki mukaan luettuna, ovat olleet perinteiset uhkien lähteet. Siksi myös niihin suuntiin on pyritty tunkeutumaan joko fyysisesti (Afganistan) tai rakenteellisen vallan keinoin (Arbatov 1994; Guseinov 2005, 56). Guseinovin tutkielma on yksi harvoista, jossa yritetään mennä syvemmälle poliittisten myyttien mallintamiseen.

Guseinov lanseeraa ns. populaarin geopolitiikan käsitteen selittämään sitä Venäjän suhdetta ulkomaailmaan, joka perustuu tekaistuihin, pinnallisiin tai näennäisiin selityksiin ja motiiveihin. Tällaisia ovat rinnastukset "ylimuistoiisiin" muuttumattomiin vakioihin ja viittaukset "monien vuosisatojen aikana" muotoutuneisiin Venäjän etupiirirajoihin. Myös orgaaniset selitysmallit minkä tahansa tapahtuman roolista alkujen (sellaiset kielikuvat kuin *herääminen*, *kukoistaminen*) ja loppujen (esimerkiksi *kuolema*, *sortuminen*) vaihtelun kentässä samoin kuin selitykset mahdollis-

ta paluista (kuten *elpyminen*, *henkiin herättäminen*, *uusiutuminen*)⁵ ovat populaarille geopolitiikalle tyyppillisiä, koska ne antavat varsin vapaat kädet ajatusmallien kehittelyyn usein näennäisten asiayhteyksien ja yhdenmuotoisuuksien perusteella ja mahdollistavat orgaanisten tai kvasibiologisten kehitysmallien laadinnan (ma., 57–58). Guseinov esittää artikkelissaan, kuinka Venäjällä 1990-luvulla poliittista myyttirakennetta käytettiin ensin kansallisen subjektuuden selittämiseen – siis siihen, että on oltava kansallisvaltion tapainen rakennelma, johon muurkin kansalaiset kuin etniset venäläiset voivat samastua – ja vähän myöhemmin kahden mallin, ”kilpailukykyisen Venäjän” ja ”vahvan Venäjän” postuloimiseen. Viimeksi mainittu on 2000-luvulla omaksuttu kansalliseksi linjaksi, mutta yhtä hyvin voi sanoa, että vallan keskittäminen ja liittovaltiomuodon rapauttaminen ovat myös palvelleet kansallisen subjektuuden esittämistä kansalaisille (ma., 60–62).

Mytologisten tekstien tutkimiseen erikoistunut slaavilaisten kielten ja kulttuurien tutkija J. Levkijevskaja keskittyy kielen välittäjätehtävään ”slaavilaisessa mytologisessa järjestelmässä” ja tarkastelee siitä näkökulmasta Venäjän aatetta. Hänen mukaansa kansallisella (poliittisella, historiallisella) myytillä on kolme tehtävää:

- 1) Myytti on väline, jolla yhteiskunta (tai kansakunta) identifioi itsensä maailmassa, väline jolla se samastuu johonkin kulttuuriseen, etniseen tai poliittiseen traditioon. Myytti siis vastaa kysymyksiin *keitä me olemme, millainen on arvojärjestelmämme*, jne.
 - 2) Myytin toinen tehtävä on ennustaa (yleensä valtaapitävien näkökulmasta) haluttu kansakunnan tulevaisuuden malli tarjoamalla historiallisille tapahtumille yleinen juoni ja yhdistämällä menneyt, nykyinen ja tuleva loogiseksi – muttei välttämättä
- 5 Juuri tällaiseen uusiutumiseen (Wiederkehr) liittyy Kari Palosen artikkelin loppuviiteessä 18 siteerattu Max Weberin ehto: ”Niin kauan kuin toistumisen mahdollisuus on olemassa, ...”

faktuaaliseksi – kokonaisuudeksi. Tässä myytti epäilemättä lähenee utopiaa.

- 3) Myytti on eri ryhmien välisen kamppailun väline, joka pyrkii vahvistamaan omaa arvojärjestelmää ja diskreditoimaan vastustajia (Levkijevskaja 2005, 186). Tässä merkityksessä ja roolissa myytti lähenee poliittista toimintaohjelmaa: siinä sakralisoidaan omat liittolaiset tai sankarit ja demonisoidaan vastustajat.

Mutta jos myytille kuvitellaan hallitusohjelman tai puolueohjelman tehtävä, miksi vaaleihin ei käydä myyttejä kertomalla? Vaaleissahan käytetään binaarisia vastakohtaisuuksia tyyliin oma–vieras tai edistyksellinen–taantumuksellinen samoin kuin monenlaisia stereotyyppioita. Myytit erovat poliittisista ohjelmista siinä, että ne eivät edusta mitään tiettyä tahoa. Subjektius on niissä häivytetty. Ohjelmilla on kirjoittajansa, mutta myyteille niitä ei voi varmuudella osoittaa. Levkijevskajan kirjoituksessa myytille varataan suurempi tehtävä kuin vaalikauden mittainen poliittinen kertakäyttöohjelma, ja sen aikajänne on todella pirkä. Kun puhutaan Venäjällä hiljattain kehitellyistä historiallisista myyteistä, ne Levkijevskajan mukaan vetoavat johonkin käsitykseen Venäjän historian ”kultakaudesta”. Myytin laatijoiden preferensseistä riippuen kultakaudet sijoittuvat eri lailla. Vanhempi polvi ja keski-ikäiset ovat taipuvaisia tukemaan myyttiä, jonka kultakausi osui neuvostoaikaan. Valtio toteutti tiettyjä ideoita, piti yllä järjestystä, ja yhteiskunnan perusrakenteet toimivat kaikkien kannalta kohtalaisesti: jokapäiväinen elämä oli turvallista ja vakaata. Toinen myytti tähtää eurooppalaiseen Venäjään, jonka kultakausi on valoisassa tulevaisuudessa. Siellä ja silloin ”sivistymätön” venäläinen yhteiskunta sanoutuu irti jälkeensäjääneistä ja hupe-nevista perinteistään ja muuttuu erottamattomaksi osaksi länsi-maailmaa (ma., 179).

Weber erottaa valtateoriassaan perinnöllisen ja vaalien kautta määräytyvän vallan lisäksi karismaattisen vallan. Strukturalistien

valtakäsityksissä fyysisen ja talousvallan lisäksi on uutuutena rakenteellinen valta. Kummassakin tämä kolmas tyyppi osoittautuu mielenkiintoisimmaksi selitettäväksi. Niin myös Levkijevskajan kolmijako Venäjän myyteistä päättyy mielenkiintoiseen malliin: Venäjän aatteen malliin, joka on omintakeisin eikä suinkaan mikään homogeeninen selitys. 1500-luvun alussa pihkovalainen munkki Filofei kehitti Moskovalle ja sen valtakunnalle mission kolmannesta Roomasta. Venäjän tuli olla ortodoksisen maailman ”viimeinen ja ikuinen valtakunta”, joka suuruudellaan edusti jo hajonneiden Rooman ja Bysantin (Konstantinopolin) valtakuntien perinteitä (”Kaksi Roomaa on ollut, Moskova on kolmas, eikä neljättä tule”, ks. Filofei 2003). Filofein ohjelmaa voi pitää tämän kolmannen myytin lähtökohtana, ja siihen on perustunut 1800-luvulla käytetty, Venäjää kuvaava imperiaalinen kolminaisuus: ortodoksia, itsevaltiutta ja kansanomaisuutta. Siihen on tukeutunut myös slavofilismi ja 1900-luvun alun emigranttien edustama euraasialaisuus. Myös Dostojevski edusti tätä näkökantaa, kun hän huomautti, ”ettemme ole Eurooppaa vaan Aasiaa” (Levkijevskaja 2005, 181). Vastaavasti kulttuurifilosofi Danilevski kallistui Aasian suuntaan, joskin kehitti kulttuurien typologian, jossa Venäjä oli yksi kahdestatoista maailmankulttuurista. Venäjän aatteen myytti yhdistää modernin etnosentrismien arkaaiseen sakraalisuuteen, ja ortodoksisessa filosofiassa siihen liittyy myös käsitys Venäjän kansasta Jumalan valittuna kansana, jota johtaa jumalallista alkuperää oleva tsaari (ma., 186).

Jugoslavian sotien aiheuttaman debatin kontekstissa vastakkain olivat eurooppalaisen Venäjän malli ja kolmannen Rooman malli. Toki myös neuvostomytologia näkyi kirjoituksissa, ja sitä käyttivät enimmäkseen yleisönosastokirjoittajat, jotka hämillään joutuneina maailman muuttuttua edustivat neuvostonostalgiaa ja vaativat sitä näkyviin myös Venäjän ulkopoliitikassa.

Tyypillisimmin eurooppalaisen Venäjän mallia edustivat liike-elämän lehtien julkaisemat artikkelit, samoin kuin amerikkalaisia viikkolehtiä jäljittelevät *Itogi* ja *Kommersant-Vlast*. Sanomalehdistä

laatulehti *Nezavisimaja gazeta* edusti varovaista ja valistunutta venäläiskansallista linjaa, mitä osoittaa sen kirjoitus tappavasta historiasta. Siinä todetaan neutraalisti, että kaikki osapuolet ovat käyttäneet historiallisia argumentteja, joiden ajatus on dikotominen: me olemme aina hyviä, mutta vastustajamme pahoja. Lehden uskonto-liitteen kirjoittaja kritisoi lehdessä aiemmin esiteltyä romantisoitua historiankäsitystä Kosovon taistelun merkityksestä.

Esitettyään serbit kunniallisina sankareina ja traagisina uhreina [kommentoivan jutun] kirjoittaja vakuuttaa, että ulkopuolisten voimien, ensi sijassa amerikkalaisten, ei olisi pitänyt sekaantua entisen Jugoslavian kansojen asioihin, koska heillä ei ole minkäänlaista käsitystä Balkanin historiasta. Peruspuute romantisoiduissa historian versioissa on, että niissä ignoroidaan ne tosiasiat, jotka eivät sovi myyttiin titaanikansasta (*Nezavisimaja gazeta* – Religii 12.5.1999).

Keskeinen perustelu sille, miksi ulkopuolisten ei olisi pitänyt sekaantua entisen Jugoslavian asioihin, oli siis heidän vahva asiantuntemattomuutensa, mutta toisessa virkkeessä myös sankarimyyttien rakentajat saavat kritiikkiä valikoivasta asioiden tarkastelusta.

Aikakauslehti *Novoje Vremjan* toimittaja Nina Smirnova kritisoi serbien käyttämää myyttiä Kosovosta Serbian valtion kehtona ja syyttää tällaista puhetta propagandaksi: serbien varhaiskeskiaikainen asuma-alue on kirjoittajan mukaan Drina-joen yläjuoksulla, jossa Serbian itsenäinen kirkko jo 1200-luvulla perustettiin. "Sellaisia myyttejä samoin kuin serbien mainiota kansalliseeposta on käytetty vain oikeuttamaan albaanien karkoitus alueella, johon serbeillä muka olisi 'historialliset oikeudet'. Tätä on vaikea pysäyttää nyt, kun Miloševićin lähipiirin on vallannut ajatus albaanien kansanmurhasta Kosovossa" (Smirnova, *Novoje Vremja* 25.4.1999).

Sovjetskaja Rossija -lehdessä Vjatšeslav Tetekin "paljastaa" pari kuukautta aselevon jälkeen muutamia myyttejä Jugoslavian tapahtumista. Tulkinta on mielenkiintoinen. Hänen mukaansa Nato kärsi fiaskomaisen tappion huolimatta 600-kertaisesta ylivoimastaan, ja Jugoslavian armeija "lähti Kosovosta voittamattomana, kuten ta-

rina kertoo, 'liehuvin lipuin ja rumpujen päristessä'. Sen menetykset kolmen kuukauden tuhopommitusten jälkeen osoittautuivat mittättömiksi, kun taas Nato peittelee omia tappioitaan". Sikäli kuin Nato jotakin voitti, se voitti Länsi-Euroopan näyttämällä, kuka on isäntä länsimaailmassa. YK:n arvovalta romahti Jugoslavian takia, ja kirjoittaja lukee YK:n suurista jäsenvaltioista Venäjän ohella vain Kiinan ja Intian siihen joukkoon, joka noudattaa peruskirjan periaatteita. "Nyt koko maailmalle on selvää, että aggressiivisuus on allianssin luonteenpiirre, että Nato on nyt perusuhka kaikkien maailman maiden turvallisuudelle." Kirjoittaja päättää juttunsa korkealentoisesti: hänen listaamistaan "myyteistä vapautuminen auttaa löytämään oikeat välineet taisteluun Hitlerin seuraajia vastaan" (Tetekin, *Sovjetskaja Rossija* 12.8.1999).

Kuten politiikkaan, myös myytteihin liittyy paikka, alue ja raja. Myyttirakenteissa tärkeät paikat eivät ole 'strategisia', vaan pyhiä, siis sakralisoituja. Vanhat taistelukentät Kosovo poljessa (Balkanilla) ja Kulikovossa (Venäjällä) nostettiin Jugoslavian konfliktin aikana useaan kertaan esille. Seuraavassa katkelmassa Etelä-Venäjällä Voronežissa toimivan Venäjän ja Serbian ystävyysjärjestön johtaja Vladimir Dušutin vetoaa taistelukenttiin – Kosovon osalta siis juuri siihen kenttään, jonka merkityksen *Novoje Vremjan* Smirnova edellä kumosi.

Kosovo on serbeille aivan sama kuin meille Kulikovon kenttä: pyhä, slaavien veren punaama – veren, jonka he vuodattivat aluettaan vapauttaessaan. Eilen, 25. maaliskuuta, Leninin aukiolla voronežilaiset esittivät päättäväisen protestinsa Naton barbaarisia toimia vastaan suhteessa Jugoslaviaan. Mielenosoituksen osallistujat olivat yksimielisiä siitä, että kun me täällä Venäjällä puolustamme serbinaisia ja -lapsia, puolustamme myös omia venäläisiä lapsiamme ja äitejämme (*Kommuna* 26.3.1999).

Tämänkaltaisia julistuksia julkaistiin konfliktin alkupäivinä kymmeniä. Kun konflikti oli kestänyt jonkin viikon, alkoi ensi pettymyksen, jopa tyrmistyksen jälkeen ilmaantua myös perusteltuja puheenvuoroja, joissa slaavien yhteinen mytologia asetettiin kyseen-

alaiseksi. *Kommersant-Vlast* julkaisi huhtikuussa toimittajansa kat-
sauksen serbien kansalliseen mytologiaan ja ainakin yhden yleisö-
kirjoituksen, joka sekin oli kriittinen veljeysmyyttiä kohtaan.

Lehden toimittaja ironisoi serbien voitonvarmuutta epätoivoises-
sakin tilanteessa. "Serbit ovat maailmassa ainutlaatuinen kansa,
jolla kansallisen strategian paikalla ovat myytit ja joka itse pitää
kaikkein suurimpia menetyksiä voittona." Kun serbiltä kysyy, miten
nuijalla aseistetun ihmisen pitää reagoida, kun häntä kohti vyöryy
tankki, harva serbi kirjoittajan mukaan vaatisi sopivampia aseita.
Enemmistö sanoisi varmasti: "Täytyy iskeä nuijalla tankkiin. Ei se
ole tärkeää, että tankki sen jälkeen tappaa sinut. Silloinhan kansa
tulee sepittämään lauluja sankarista" (Voina, *Kommersant-Vlast*
6.4.1999).

Yhden serbialaisen sanonnan tai myytin mukaan Serbia voittaa
sotien aikana ja häviää rauhan aikana, mutta 1990-luvun Jugoslavian
sodat ovat rikkoneet tämän myytin: vuodesta 1991 lähtien Belgrad
on käynyt kaikki sodat serbien kansallisten intressien juhlan mer-
keissä, mutta sen kontrolloima alue on kaiken aikaa pienentynyt.
Kuitenkin serbeillä on vankka vakaumus siitä, että Serbia on aina
Venäjän tuki Balkanilla, ja Tito osasi taitavasti pelata peliä, jossa
hänen maansa hyötyi lännen luotoista ja Neuvostoliiton öljystä. (Voi-
na, ma.) Tässä suhteessa lehtikirjoittelu edusti Venäjän uutta kan-
taa – sattumaltako? Tuskin. Huhtikuussa 1999 Venäjä muotoili
tavoitteeksensa hyvät suhteet sekä Serbian että Kroatian kanssa.
Sotatapahtumat veivät kuitenkin pian pohjan pois tällaiselta linjalta.

Saman lehden yleisönosasto jutun kirjoittaja pitää ortodoksisten
slaavien veljeysmyyttiä hölynpölynä, koska kansat eivät voi olla veljiä
keskenään, vaikka olisivat kuinka läheisiä. Verisiteitä ei slaavien vä-
lillä voi olla olemassa, koska "serbitkään eivät ole etnisesti puhtaita
slaaveja, koska niin kuin kaikkialla, myös Balkanilla on ihmiskun-
nan historiassa tapahtunut erilaisten heimojen ja kansojen suunna-
tonta sekoittumista". Uskonnon suhteen kirjoittaja on indifferentti
ja väittää, että oikeita ortodokseja on Amerikassakin (merkityksessä

"Yhdysvallat") enemmän kuin Venäjällä ja Serbiassa yhteensä. Lopullisen niitin veljeysmyytille kirjoittaja lyö Nato-vasaralla: venäläiset eivät ymmärrä serbinkieltä sen enempää kuin ranskaa tai englantiaakaan. He lukevat mannereurooppalaisia kirjailijoita ja katsovat amerikkalaisia ja eurooppalaisia elokuvia. Lopputulokseksi jää, että "Nato-maat ovat meitä paljon lähempänä kuin Serbia" (Pro bratstvo, *Kommersant-Vlast* 20.4.1999). Toinen yleisökirjoittaja päätyy samaan johtopäätökseen paljon reaalioliittisemmin argumentein:

[...] Naton itään päin tehdystä laajentumisesta lähtien todellisuudessa koko Euroopan ilmatilaa (lukuunottamatta entisen Neuvostoliiton aluetta) valvoo allianssi. Se osoittaa, että mikään slaavien veljeys ei ole totta, ei edes myytinä missään, paitsi Venäjällä, Valko-Venäjällä, osassa Ukrainaa. Bulgaarit, puolalaiset ja tšekit kaikki tekevät sitä mitä voimakkain sanoo. Ja ne jotka eivät vielä ole Naton jäseniä, tekevät sen sitä suuremmalla innolla kuin jo jäsenet (*Prižok, Nezavisimaja gazeta*, 17.6.1999).

Mitä myyteillä tekee?

Käytetty artikkeliaineisto ei juurikaan sisällä virallisen Venäjän mielipiteen ilmauksia, vaan kyseessä on valikoima kevyttä sanomaja aikakauslehtiprosaa. Otoksessa ei myöskään ole mukana tieteilisiä aikakauslehtiartikkeleita, koska tarkoitus oli hakea mahdollisimman autenttisia äänenpainoja ja löytää vastakkaisia käsityksiä veljeskansateemasta ja kansallisista myyteistä. Niitä toki löytyi. Aineiston kokoamisvaiheessa muodostunut sormituntuma laajasta yksituumaisesta tuen ilmauksesta serbiveljille muuttui monisyisemmäksi, mikä vahvisti käsitystä, että Venäjän media, joka vuonna 1999 oli varsin tiukasti oligarkkien käsissä, toimi kuin minkä tahansa kehittyneen maan media edustaen erilaisia ajatussuuntauksia, jotka puolestaan heijastelivat yhteiskunnan perusjakoja.

Asia, josta ei aikakauslehdissäkään käyty juuri analyttistä keskustelua, oli Naton oikeutus Jugoslavian pommituksiin. Pommitusten alkuviiikkoina reaktiot olivat terävästi intervention vastaisia,

ja niissä viitattiin usein ja aiheellisesti YK:n peruskirjan artiklojen loukkauksiin. Keskustelun "kuumuus" kertoo siitä, että Jugoslavia ja serbit koettiin sittenkin, kaikista näkemyseroista huolimatta, Venäjän intressipiiriin kuuluvaksi erityisvaltioksi ja erityiskansaksi, jonka kokema kohtalo ei jättänyt venäläisiä kylmäksi. Toisaalta keskustelu heijasteli sitä, miten Venäjällä koettiin kaksinapaisen maailmanjärjestyksen purkautuminen ja heidän oman suurvalta-asemansa olennainen kutistuminen (sodan syitä käsittelevästä analyttisestä jälkikäteiskeskustelusta ks. Charney 1999 ja Chinkin 1999).

Olen tietoisesti yrittänyt jättää geopolitiikkakeskustelun vähemmälle, koska venäläinen vuoden 1991 jälkeinen geopolitiittinen keskustelu olisi aivan oma diskurssinsa, johon liittyvät pohdinnat Venäjän kuulumisesta Eurooppaan tai Aasiaan, ja jonka tuotoksena on runsaslukuinen joukko abstrakteja mallinnuksia samaan tapaan kuin makrotaloustieteellisessä ekonometriassa. Kun runsaasta aineistosta täytyy rajata jotakin pois, tätä rajausta voinee pitää perusteltuna.

Kun lehdistössä puhutaan myyteistä, kuka silloin puhuu? Asialla ei juurikaan ole virallinen Venäjä, siis presidentti tai hallitus, ei myöskään presidentin nimittämä erityisedustaja. Näiden tahojen vaittolo perustui tietysti siihen, että Venäjä pyrki toimimaan normaaleja diplomatian kanavia pitkin, eikä diplomaattisista operaatioista kerrota mitään julkisuuteen missään maassa. Todennäköisesti Venäjän johdossa myös ennakoitiin serbien kärsivän tappion, jolloin Venäjän kovin avomielinen tuen osoittaminen olisi johtanut kasvojen menettämiseen. Silti kirjoittajat pääosin pyrkivät heijastelemaan Venäjän valtion mahdollista poliittista linjaa tai etsimään sitä. Ei ole ollenkaan merkityksetöntä, kuka yrittää myyttejä käyttämällä vaikuttaa lukijoiden mieliin. Vaikka lukija tunnistaisi kirjoittajan, on vaikeaa ellei mahdotontakin ratkaista, kenen äänellä lehden toimittaja tai yleisönosaston kirjoittaja puhuu. Venäjällä vuonna 1999 nähty suuri keskusteluhyökky ei putkahda ilmoille itsestään, vaan sitä ruokkivat erilaiset tahot – milloin asialla ovat kasakkajärjestöt, milloin ystävyyssurat, toisinaan taas historian tuntemuksellaan briljeeraavat

yksittäiset kirjoittajat. Subjektiuden kysyminen tässä yhteydessä johtaa kysymykseen siitä, mitä tällainen keskustelu representoi.

Slaavien mytologian rakentamistapa ohjelmiseen, pyhine paikkoineen ja kansallisine symboleineen ei loppujen lopuksi eroa paljoa siitä kontekstista, jossa Kyösti Pekonen tarkastelee suomalaisen isänmaallisen tai nationalistisen uusoikeiston myyttien rakentamista. Pekosen analyysin mukaan olennaista on, miten autoritaarinen oikeistoajattelu sijoitetaan poliittiseen avaruuteen: mikä on sen suhde kapitalismiin tai sosialismiin, mikä taas autoritarismiin ja liberalismiin. Hän kuitenkin tutkii nimenomaan autoritaarisia myyttejä tai autoritaarisia myytinkirjoittajia todetessaan, että tällaiset myytit vaativat totalitaarista ideologiaa saadakseen voimaa taakseen. Selaisessa toimintaympäristössä voidaan Kalevalan avulla luoda yhteinäistä kansallista identiteettiä, jonka reaalin pohja voi olla varsin olematonkin. (Pekonen 1999, 121–128.) Miksi ei tällainen malli toimisi Miloševićin ajan Jugoslaviassakin? Olihan maan poliittinen järjestelmä ilman muuta autoritaarinen, ja mitä muuta Kosovon taistelukenttä ja sen sankarit muuta olisivat kuin vastine Kalevalan avulla yhteen nivotulle uusoikeistolaiselle aatteelle? Venäjän oloissa myytit ovat kaikkina aikoina olleet tärkeitä kansakunnan yhteisten kokemusten muodostajana, ja eri nimisten Venäjän valtioiden järjestelmä on myös täyttänyt autoritaarisuuden tunnusmerkit.

Aineistoni perusteella myytit toimivat Jugoslavian kontekstissa kolmella tavalla. Ne edustavat Guseinovin mainitsemalla tavalla serbien etnisen, henkisen ja uskonnollisen veljeyden mytologeemaa, jota ei sovi kyseenalaistaa. Ne toimivat Levkijevsjajan esittämällä tavalla eri poliittisten näkemysten keskinäisen kamppailun välineenä, joilla tarvittaessa myös lyödään vastustajia. Kolmanneksi myytit edustavat legendoja, joiden avulla Venäjällä yritetään luoda kansallista yhtenäisyyttä kulloisessakin tilanteessa. Myyteille tekee tilaa Jeltsinin johtaman virallisen Venäjän asiassa omaksuma ns. sijaispolitiikka, jolla se antoi avoimen valtakirjan slaavilaisten kohtalon yhteyttä pohtiville kirjoittajille. Tämä oli Jeltsinin hallinnon kan-

nalta ymmärrettävää sikälikin, että Venäjällä oli takanaan epäonnistumisen kokemus, kun siellä presidentin kehotuksesta oli yritetty muodostaa uudelle suurvallalle uutta kansallista ideologiaa. Jugoslavian pommitusten ruokkimaa keskustelua ei suitsittu, vaan ehkä odotettiin, että se Suuri Strategia löytyisi näistä keskusteluista.

Lähteet

Venäläiset lehtiartikkelit

ABARINOV, VLADIMIR: Priglašenije torgujuštših v hram diplomatii. *Delovye ljudi*, 01.2.1999.

DUBNOV, VADIM: Bratja vo duše. *Novoje Vremja*, 04.4.1999.

Istorija, kotoraja ubivajet. *Nezavisimaja gazeta – Religii*, 12.5.1999.

KOLESNIKOV, ANDREI: Posledneje pribežištše. *Izvestija*, 10.4.1999.

KUZNETSOV, OLEG: Ot zemli k nebu. *Zavtra*, 09.2.1999.

MALKOV, JEVGENI: Glas naroda. *Novgorodskije vedomosti*, 27.3.1999.

PODRABINEK, ALEKSANDR / ZOJA ORJACHOVA: Kommunističeskije družja demokratitšeskoi Rossii. *Ekspress-Hronika*, 29.3.1999.

Podvižniki dobroj volj. *Sovjetskaja Rossija*, 30.3.1999.

Prižok Moskvj v Kosovo. *Nezavisimaja gazeta*, 17.6.1999.

Pro bratstvo russkih i serbov. *Kommersant-Vlast*, 20.4.1999.

Ruki protš ot Jugoslavii! *Kommuna* (Voronež), 26.3.1999.

SMIRNOVA, NINA: Kosovari: bežentsy ili izgnanniki? Usilijami politikov, voennyh i propagandy korennije žiteli lišajutsja svoejoj rodiny. *Novoje Vremja*, 25.4.1999.

TETEKIN, VJATŠESLAV: Bombami po mifam. *Sovjetskaja Rossija*, 12.8.1999.

VIKTOROV, ANDREI: Iz Rossii hot na voinu! *Segodnja*, 26.3.1999.

Voina bez pravil. *Kommersant-Vlast*, 06.4.1999.

Zaščitim pravoslavnyh bratjev-serbov. *Ogni Kavkaza*, 11.2.1999.

Kirjallisuus

- ANDERSON, BENEDICT. 1983. *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*. New York: Verso.
- ARBATOV, ALEKSEI GEORGIJEVITŠ. 1994. Rossiija: natsional'na-ja bezopasnost' v 1990-h godah. *Mirovaja ekonomika i meždunarodnyje otnošenija*, 7/1994 ja 8–9/1994.
- CHARNEY, JONATHAN I. 1999. Anticipatory Humanitarian Intervention in Kosovo. *American Journal of International Law* 93:4, 834–841.
- CHINKIN, CHRISTINE M. 1999. Kosovo: A "Good" or "Bad" War? *American Journal of International Law* 93:4, 841–847.
- COLLEY, LINDA. 1992. *Britons: Forging the Nation 1707–1837*. New Haven: Yale University Press.
- CONNOR, WALKER. 1993. *Ethnonationalism: the Quest for Understanding*. Princeton: Princeton University Press.
- DUGIN, ALEKSANDR. 2000. *Osnovy geopolitiki: geopolititšeskoje buduštšeje Rossii*. Moskva: Arktogeja-tsentr.
- EISENHOWER, DWIGHT D. 1954. Domino Theory Principle. *Public Papers of the Presidents Dwight D. Eisenhower*. [<http://coursesa.matrix.msu.edu/~hst306/documents/domino.html>], luettu 27.4.2007.
- FENENKO, ALEKSEI. 2001. Balkanski krizis i rossiiskie vnešne-polititšeskiye priority. *Vnešnjaja politika Rossii: 1991–2000*, Tšast II. *Pro et Contra* 6:4, 59–73.
- FILOFEI. 2003. Filofei: biografitšeski ukazatel. *Hronos*. [http://www.hrono.ru/biograf/bio_f/filofey.html], luettu 10.5.2007.
- GADŽIJEV, KAMALUDIN SERAŽUDINOVITŠ. 1997. *Geopolitika*. Moskva: Meždunarodnyje otnošenija.
- GOLCZEWSKI, FRANK JA PICKHAM, GERTRUD. 1998. *Russischer Nationalismus. Die russische Idee im 19. und 20. Jahrhundert*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht.

- GUSEINOV, G. Tš. 2005. Populjarnaja geopolitika i novaja mifologija. Teoksessa M. V. Ahmetova (toim.), *Sovremennaja rossiiskaja mifologija*. Moskva: Rossiiski gosudarstvennyi humanitarnyi universitet.
- HOBBSAWM, ERIC J. 1994. *Nationalismi*. Tampere: Vastapaino.
- HUPCHICK, DENNIS P. 2002. *The Balkans from Constantinople to Communism*. New York: Palgrave.
- KAKKURINIEMI, TAPANI. 2007 (ilmestyy). Russia within and beyond Its Borders. Teoksessa Katalin Miklóssy ja Pekka Korhonen (toim.), *The East and the Idea of Europe*.
- Kontseptsija vnešnei politiki Rossiiskoi Federatsii (utverždena Prezidentom Rossiiskoi Federatsii V. Putiny 27.ijulja 2000 g.). [<http://www.scrf.gov.ru/documents/25.html>], luettu 20.8.2006.
- Kontseptsija natsionalnoi bezopasnosti Rossiiskoi Federatsii (utverždena Ukazom Prezidenta Rossiiskoi Federatsii ot 17.dekabrja 1997 g. № 1300) (v redaktsii Ukaza Prezidenta Rossiiskoi Federatsii ot 10.janvarja 2000 g. № 24) [<http://www.scrf.gov.ru/documents/1.html>], luettu 20.8.2006.
- KUMAR, KRISHAN. 2003. *The Making of English National Identity*. New York: Cambridge University Press.
- KUZIO, TARAS. 2006. National Identity and History Writing in Ukraine. *Nationalities Papers* 34:4, 407–427.
- Le loi relative à l'immigration et à l'intégration. [<http://www.senat.fr/dossierleg/pjl05-362.html>], luettu 8.5.2007.
- LEVKIJEVSKAJA, JЕ. 2005. Russkaja ideja v kontekste istoričeskikh mifologičeskikh modelei i mehanizmy ih obrazovanija. Teoksessa M. V. Ahmetova (toim.), *Sovremennaja rossiiskaja mifologija*. Moskva: Rossiiski gosudarstvennyi humanitarnyi universitet.
- MANIN, BERNARD. 1997. *The Principles of Representative Government*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Morskaja doktrina Rossiiskoi Federatsii na period 2020 goda. (utverždena Prezidentom Rossiiskoi Federatsii 27.7.01 g. №

- Pr-1387). [<http://www.scrf.gov.ru/documents/34.html>], luettu 20.8.2006.
- PEKONEN, KYÖSTI. 1999. The Patriotic Right as a Myth. Teoksessa Kyösti Pekonen (toim.): *The New Radical Right in Finland*. Helsinki: The Finnish Political Science Association.
- PRZEWORSKI, ADAM, STOKES, SUSAN C. JA MANIN, BERNARD (toim.). 1999. *Democracy, Accountability, and Representation*. Cambridge: Cambridge University Press.
- ROMANENKO, SERGEI JA ULUNJAN, ARTJOM. 2001. Balkanskaja politika 90-h godov v poiskah smysla. Vnešnjaja politika Rossii: 1991–2000, Tšast II. *Pro et Contra* 6:4, 46–58.
- SARTORI, GIOVANNI. 1987. *The Theory of Democracy Revisited*. Chatham: Chatham House.
- ŠAPTALOV, BORIS. 2005. *Russkaja ekspanzija: bej pervym ili pogibn-još?* Moskva: Eksmo & Algoritm.
- SMITH, ANTHONY D. 1991. *National Identity*. London: Penguin Books.
- TURNOCK, DAVID. 1989. *Eastern Europe: An Historical Geography 1815–1945*. London: Routledge.
- Voennaja doktrina Rossiiskoi Federatsii* (utverždena Ukazom Prezidenta RF ot 21 aprelja 2000 goda № 706). [<http://www.scrf.gov.ru/documents/33.html>], luettu 20.8.2006.
- WILSON, ANDREW. 1998. National History and National Identity in Ukraine and Belarus. Teoksessa Graham Smith, Vivien Law Andrew Wilson, Annette Bohr ja Edward Allworth, *Nation-building in the Post-Soviet Borderlands: The Politics of National Identities*. Cambridge: Cambridge University Press.